

Immaculaty- naše barokové markanty

Spiš je právom nazývaný klenotnicou Slovenska. Okrem množstva prírodných krás má aj veľmi veľa historických a umeleckých pamiatok, ktoré sú svedectvom jeho bohatej minulosti.

Medzi takéto pamiatky patria aj sochy Panny Márie Immaculaty, ktoré sa zachovali v Poprade a jeho štyroch mestských častiach- Matejovciach pri Poprade, Spišskej Sobote, Strážach pod Tatrami a Veľkej. Sochy, umiestnené vo vyvýšenej pozícii na stĺpoch, patria k dominantám historických centier jednotlivých mestských častí Popradu.

Sochy Panny Márie Immaculaty sú jedným z ikonografických typov mariánskych stĺpov a spolu s trojičnými stĺpmi patria k dôležitej skupine historických diel exteriérového sochárstva. Sú súčasťou pamiatkového fondu Slovenskej republiky.¹ Prvé kamenné sochy, ktoré boli postavené v exteriéri a mali na stĺpe umiestnenú sochu Panny Márie, sa na území Slovenska objavujú v poslednej tretine 17. storočia a na prelome 17. a 18. storočia. Motív Panny Márie bol vybraný kvôli tomu, že v tomto období prebiehala v habsburských krajinách rekatolizácia. Keďže reformačné učenie potláča mariánsky kult, mariánske stĺpy mali ako symbol katolíckeho náboženstva a protireformácie osloviť široké masy ľudí.²

Tieto votívne stĺpy boli stavané z rôznych dôvodov. Mohli byť vyjadrením vďaky za vypočuté prosby o pomoc, či poďakovaním za ukončenie epidémie choroby, napríklad moru. Oslavovali vojenské a politické triumfy panovníka katolíckej cirkvi, a teda slúžili ako pamätníky konkrétnych historických udalostí. Niektoré z mariánskych a trojičných stĺpov mohli byť postavené aj ako prosba o ochranu pred takými prírodnými katastrofami, ako boli povodeň či požiar.³

Dôvodom na postavenie sôch Panny Márie Immaculaty v Poprade a v jeho piatich mestských častiach, ako aj v ďalších trinástich spišských zálohovaných mestách, bolo pokánie, ktoré konal Teodor Konštantín Lubomirski (1702- 1745), posledný starosta Spišského starostovstva- spišských miest zálohovaných Poľsku. Teodor Konštantín Lubomirski ich dal vybudovať v rozpätí rokov 1724- 1730. Pokánie mohol konať z rôznych

---

¹ ŠIMON- PILNÝ. 2014. *Mariánske a trojičné stĺpy v premenách času*. s. 9

² ŠIMON- PILNÝ. 2014, c.d. (v pozn. 1), s. 17

³ ŠIMON- PILNÝ. 2014, c.d. (v pozn. 1), s. 18

dôvodov. Lubomirski dostal tiež dišpenz od pápeža a oženil s Alžbetou Culler- Cumingovou, rozvedenou manželkou anglického kupca, ktorá prestúpila na katolícke náboženstvo.⁴

Jednou z pohnútok na konanie pokánia mohlo byť u Lubomirského uvedomenie si prehreškov, ktorých sa dopustil na zálohovaných spišských mestách. Rodina Lubomirskovcov dostala spišské starostovstvo ako donáciu v roku 1593, čím sa zálohované spišské mestá dostali do područia zemepánov. Ich situácia sa tým oproti predchádzajúcemu obdobiu zhoršila. Lubomirskovci zneužívali svoje právomoci a zasahovali do samosprávy miest.⁵ Najhoršiu povest' spomedzi príslušníkov rodiny týchto spišských starostov mali práve poslední dvaja z nich, a to Stanislav Heraklius Lubomirski a Teodor Konštantín Lubomirski. Spolu so svojimi úradníkmi šikanovali obyvateľov zálohovaných miest a zneprijemňovali im život. Násilne sa správali dokonca aj k richtárom zálohovaných miest.⁶ Jedným z dôvodov, prečo dal Teodor Konštantín Lubomirski postaviť v zálohovaných mestách mariánske stĺpy s motívom Panny Márie Immaculaty, mohlo však byť aj pripomenutie si obetí morovej epidémie, ktorej v rokoch 1709 až 1712 podľahli na Spiši až dve tretiny obyvateľov.⁷

Začiatok 18. storočia v Uhorsku znamenal ustálenie spoločenských, politických a hospodárskych pomerov. Habsburgovcom sa podarilo nielen presadiť víťazstvo protireformácie, ale aj upevniť ich absolutistickú moc. Rozvíja sa kultúra a umenie a na našom území sa ako nový umelecký sloh presadzuje barok, ktorý tu dosahuje svoju vrcholnú fázu v prvej polovici 18. storočia. Barok ako svoje výrazové prostriedky využíva dynamickosť, výraznú plastickosť foriem, dramatismus, monumentalitu a pátos.⁸ Ideálom baroka je totálne umelecké dielo, v ktorom sa spájajú rozličné odbory a vytvárajú tak výsledný efekt. Podstatnú úlohu zohráva rozmanitosť materiálov, či už použitých, alebo iba napodobnených.⁹ Na nami skúmaných sochách Panny Márie Immaculaty badať mnohé z prvkov typických pre barok, z ktorých mnohé súvisia s ilúziou pohybu: sochy majú dlhé rozviate vlasy, drapérie bohato nariasené okolo ich pliec či tela vyzerajú tak, akoby sa pohybovali kvôli závanu vetra. Plastickosť formy sôch umožňuje hru svetla a tieňa, sochy tak nepôsobia strnulo, ale akoby boli zachytené pri pohybe.

---

⁴ KORMOŠOVÁ. 2008. *Milníky histórie mesta Spišská Nová Ves/4. časť*. s. 14

⁵ CHALUPECKÝ. 1998. *Dejiny Popradu*. s. 65

⁶ SUCHÝ. 1978. *Spišské mestá v poľskom zálohu*. s. 82

⁷ GAŠPAR-MAČÚRA-ŽIŠKA. 2006. *Poprad 1256- 2006: História mesta na starých pohľadniciach*. s. 176

⁸ ŠIMON- PILNÝ. 2014, c.d. (v pozn. 1), s. 22

⁹ VESELÝ. 1998. *Dejiny umenia*. s. 150

Sochy Panny Márie Immaculaty teda patria v 18. storočí k najrozšírenejšiemu ikonografickému typu mariánskych sôch. Rozšírené pomenovanie týchto sôch- Immaculata- je skrátením ich celého názvu Immaculata conceptio, a teda Nepoškvrnené počatie Panny Márie. Tieto sochy zobrazujú Pannu Máriu ako mladé dievča, s dlhými zopnutými vlasmi, vo voľnom splývajúcom rúchu. Panna Mária stojí na guli, predstavujúcu zemskú sféru. Okolo gule je obtočený had, držiaci v papuli konárik s jablkom. Panna Mária jedným bosým chodidlom spočíva na jeho hlave. Tieto symboly odkazujú na rajskú záhradu, kde had naviedol Evu, aby vzala jablko zo stromu "poznania dobra a zla". Za to povedal Pán Boh hadovi: "Nepriateľstvo ustanovujem medzi tebou a ženou, medzi твоjím potomstvom a jej potomstvom, ono ti rozšliape hlavu a ty mu zraníš päť"¹⁰. Had, pokašitel', je symbolom bytosti nepriateľskej Bohu i človeku.¹¹ Panna Mária je chápaná ako "druhá Eva", ktorá je ako jediná zo žien v neustálom nepriateľstve s diablom, lebo jej duša nebola zatemnená nijakým hriechom. Panna Mária cez svojho syna, Krista, premohla diabla, keďže Kristus svojou smrťou na Kríži zvíťazil nad hlavou diablovou.¹² Had však môže symbolizovať aj draka zo Zjavenia Apoštola Jána. V tomto zjavení je opísaná žena, ktorá sa Jánovi ukázala ako veľké znamenie na nebi: bola odetá slnkom, pod nohami mala mesiac a na hlave veniec z dvanástich hviezd. Pred ženu sa postavil drak (symbol Satana) aby pohltil jej dieťa- Mesiáša, len čo sa narodí. Syn, ktorý sa jej narodil, mal panovať železným žezlom nad všetkými národmi. Toto dieťa bolo potom uchvátené k Bohu a k jeho trónu. Toto videnie sa pravdepodobne vzťahuje na prenasledovanie Cirkvi a na jej konečné víťazstvo. Žena stelesňuje Matku Mesiáša.¹³ Sochy Panny Márie Immaculaty majú aj veniec s dvanástimi hviezdami, tak ako je uvedené v Zjavení Jána.

Ako ikonografický typ mariánskych sôch majú teda sochy panny Márie Immaculaty približne rovnakú dispozíciu. Socha Panny Márie je vždy umiestnená na stĺpe, ktorý stojí na vyvýšenej podeste a na podstavci hranolového tvaru. Stĺp má päťku a hlavicu, a na jeho tele môže byť nápis s informáciou o postavení či rekonštrukcii tejto votívnej sochy. Sochy Panny Márie Immaculaty v nami skúmaných mestských častiach Popradu vyzerajú približne podobne a sú postavené z rovnakého materiálu- pieskovca, ktorý nie je veľmi trvácny, ale rýchlo zvetráva a podlieha poveternostným vplyvom. Sochy však majú aj odlišnosti, ktoré ich robia jedinečnými a ktorým sa budeme ďalej venovať.

---

¹⁰ *Sväté písmo Starého i Nového zákona*. 1996. s.48

¹¹ *Sväté písmo Starého i Nového zákona*. 1996, c.d. (v pozn. 7), s. 47

¹² *Sväté písmo Starého i Nového zákona*. 1996, c.d. (v pozn. 7), s. 48

¹³ *Sväté písmo Starého i Nového zákona*. 1996, c.d. (v pozn. 7), s. 2589

Socha Panny Márie Immaculaty v Spišskej Sobote je najstaršou spomedzi týchto piatich sôch. Je to dokonca najstarší mariánsky stĺp so sochou Panny Márie Immaculaty na území Slovenska.¹⁴ V roku 1689 ho dal postaviť Stanislav Heraklius Lubomirski.¹⁵ Zatiaľ čo na pôvodnom mieste vedľa zvonice dnes stojí replika stĺpu a sochy Panny Márie Immaculaty, originál sochy je vystavený na prízemí zvonice. Je to teda jediná socha spomedzi piatich Immaculát, ktorú si možno prezrieť úplne zblízka. Tak ako pri ďalších mariánskych sochách tohto ikonografického typu, aj tu je Panna Mária je oblečená vo voľnom splývavom rúchu, bohato nariasenom a stiahnutom opaskom vyššie nad pásom. Plášť, prehodený cez ľavé plece, sa jej obtáča okolo tela a jeho záhyby vyvolávajú dojem, akoby ho zachytil závan vetra. Vďaka tomuto realistickému spracovaniu oblečenia a plášt'a socha pôsobí živým dojmom. Ruky má zopnuté na srdci a hlavu má pootočenú mierne doprava. V pleciach tesne pri krku má upevnený kovový veniec s dvanástimi hviezdami.

Nepodarilo sa nám zistiť, kde sa v súčasnosti nachádza originál stĺpa a podesty; replika stĺpa však nasvedčuje tomu, že pôvodný stĺp mal hlavicu zdobenú iónskymi volútami. Driek stĺpa je hladký, v spodnej časti však má na jednej strane na malej ploche reliéfnu výzdobu. Spišskosobotská socha Panny Márie Immaculaty má ako jediná spomedzi nami skúmaných piatich sôch dvojstupňový podstavec. Kváder štvorbokého podstavca je osadený v strede nízkej platformy s dvomi stupňami.

V rokoch 1724 až 1730 bola postavená aj socha Panny Márie Immaculaty v Strážach.¹⁶ Na platforme s piatimi stupňami je na štvorbokom kvádri centrálne zasadený hladký stĺp. Hlavica stĺpa je zdobená iónskymi volútami, tak ako v Spišskej Sobote. Obe sochy vyzerajú veľmi podobne: majú rovnaký účes, veniec s dvanástimi hviezdami i plášť prehodený cez ľavé plece. Socha v Strážach však má plnšiu tvár, ktorá pôsobí detskejším dojmom. Ruky má zopnuté skôr pri ľavej kľúčnej kosti, a jej plášť nepôsobí až takým ľahkým a vzdušným dojmom, ako na soche v Spišskej Sobote. Socha je však vo veľmi dobrom stave, had s jablkom je veľmi dobre viditeľný.

Socha Panny Márie Immaculaty vo Veľkej bola postavená v tom istom rozpätí rokov, ako socha v Strážach.¹⁷ Tu je však socha umiestnená na kompozitnej hlavici, bohato zdobenej štyrmi veľkými okrídlenými anjelskými hlavičkami. Ďalšiu výzdobu stĺpa tvoria rastlinné

---

¹⁴ ŠIMON- PILNÝ. 2014, c.d. (v pozn. 1), s. 53

¹⁵ CHALUPECKÝ. 1998, c.d. (v pozn. 5), s. 102

¹⁶ CHALUPECKÝ. 1998, c.d. (v pozn. 5), s. 104

¹⁷ Kolektív autorov. 1968. *Súpis pamiatok na Slovensku K-P*. s. 524

motívy a volúty, umiestnené v hornej časti hlavice stĺpa. Socha Panny Márie sa prstami dotýka hrude, pričom ľavou rukou si pri tele pridržava plášť. Obomi bosými nohami stojí na tele hada, nie na jeho hlave. Jej odev sa mierne odlišuje od odevu ostatných sôch: zatiaľ čo ostatné sochy majú dlhé nariasené rukávy siahajúce až k zápästiam, táto socha má voľné, od lakt'ov nadol splývajúce rukávy. Socha však už začína podliehať zvetrávaniu. Chýba jej značná časť plášťa na ľavej strane, taktiež je odlomená časť hada a zemskej sféry na ľavej strane.

Teodor Konštantín Lubomirski dal v roku 1728 postaviť aj sochu Panny Márie Immaculaty v Matejovciach pri Poprade.¹⁸ Spomedzi nami popisovaných piatich sôch je táto v najhoršom stave. Chýbajú jej nielen kusy plášťa, ale najmä predná spodná časť šiat. Má popraskanú tvár a had s jablkom na zemskej sfére už nie sú vôbec viditeľné. Poškodené sú taktiež časti kompozitnej hlavice, na ktorej je socha umiestnená. Hlavica je ozdobená volútami a rastlinnými ornamentami, taktiež ovocím, ktoré pripomína jablká. Socha sa svojím postojom a gestami odlišuje od ostatných sôch. Zatiaľ čo pravú ruku si tisne k hrudi, ľavú ruku vystiera. Plášť má prehodený cez obe plecia. Jej veniec je menší a je na ňom iba sedem hviezd. V súčasnosti je areál, na ktorom socha stojí, oplotený.

Popradská socha Panny Márie Immaculaty, postavená v roku 1728,¹⁹ stojí na námestí vedľa rímsko-katolíckeho kostola a zvonice. Plášť má prehodený a obtočený okolo ľavého ramena, pričom ľavú ruku má vystretú a prsty pravej si tisne k hrudi. Jej pohľad je upretý dohora, k nebesiam. Koruna tejto sochy je značne odlišná od ostatných sôch. Má desať hviezd, pripevnených k širokému plochému kovovému pásu, z ktorého vyčnievajú aj malé výstupky. Hlavica stĺpu je tiež kompozitná, zdobená volútami, rastlinnými motívmi a kvetmi.

Sochy Panny Márie Immaculaty, zachované nielen v Poprade a jeho mestských častiach, ale aj v ostatných spišských mestách, sú hodnotnými barokovými umeleckými dielami a dôležitou súčasťou našej minulosti. Umožňujú nám nahliadnuť do myslenia a sveta ľudí svojej doby. Takmer tri storočia sú ozdobou historických námestí spišských miest, preto by sme si želali, aby boli chránené a uchované aj pre ďalšie generácie obyvateľov Spiša.

(Karolína Bielená, Daniel Pafko, Juraj Pompa- pod vedením Mgr. Lucie Hartingerovej)

---

¹⁸ CHALUPECKÝ. 1998, c.d. (v pozn. 5), s. 104

¹⁹ KRESÁNEK. 2009. Slovensko: Ilustrovaná encyklopédia pamiatok. s. 706

Zoznam použitej literatúry

GAŠPAR, Ján- MAČURA- Rastislav, ŽIŠKA, Dušan. 2006. *Poprad 1256- 2006: História mesta na starých pohľadniciach*. 1. vydanie. Poprad: Mesto Poprad, 2006. 246 s. ISBN 80-969381-8-5

CHALUPECKÝ, Ivan (ed.). 1998. *Dejiny Popradu*. 1. vydanie. Košice: Oriens, 1998. 571 s. ISBN 80-88828-12-0

KORMOŠOVÁ, Ružena. 2008. *V Provincii XIII Spišských miest (1412- 1772)*. In: *Milníky histórie mesta Spišská Nová Ves/4. časť*. 16 s.

http://www.tulacky.sk/wp-content/uploads/2014/06/Milniky-historie-mesta-SNV-04_12.pdf

KRESÁNEK, Peter a kol. 2009. Slovensko: *Ilustrovaná encyklopédia pamiatok*. 1. vydanie. Bratislava: Simplicissimus vydavateľstvo, s.r.o., 2009. 983 s. ISBN 978-80-969839-0-2

SUCHÝ, Michal. *Spišské mestá v poľskom zálohu*. In: MARSINA, Richard (ed.): *Spišské mestá v stredoveku*. Východoslovenské vydavateľstvo, N.P. Košice pre odbory kultúry ONV Poprad, Spišská Nová Ves a Stará Ľubovňa

ŠIMON, Peter- PILNÝ, Ivan (ed.). 2014. *Mariánske a trojičné stĺpy v premenách času- Trnavský kraj*. 1. vydanie. Nitra: Nezisková organizácia Castellum, n.o., 2014. 290 s. ISBN 978-80-971865-2-4

VESELÝ, Marián (ed.), 1998. *Dejiny umenia- maliarstvo, sochárstvo, architektúra*. 1. vydanie. Bratislava: Mladé letá, 1998. 319 s. ISBN 80-06-00874-4

Kolektív autorov. 1968. *Súpis pamiatok na Slovensku K-P, Zväzok druhý*. 1. vydanie. Bratislava: Obzor, vydavateľstvo kníh a časopisov, 1968. 584 s.